

EXEGEZA ICONOGRAFICĂ ÎN CULTURA RELIGIOS-VIZUALĂ A ISRAELULUI ANTIC (abordări metodologice și terminologice) ZEI ȘI IDOLI (III.2)

LUCIAN GROZEA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

lucian.grozea@ulbsibiu.ro

ORCID: 0009-0004-4674-3499

DOI: 10.2478/saec-2026-0010

Title: Iconographic Exegesis in Visual Religious Culture of Ancient Israel: Methodological and Terminological Approaches. Gods and Idols (III.2)

Abstract: Iconographic exegesis constitutes the hermeneutical method through which the content of biblical iconography, particularly that of Hebrew provenance, can be deciphered and subsequently understood on the basis of the conceptual relationship between image and text. Biblical iconography forms an integral part of the cultural and spiritual milieu of the Ancient Near East and, as such, has continually been shaped by aesthetic influences and interconnections resulting from processes of acculturation and cross-culture interaction.

In this respect, an objective understanding of any artistic creation defined as an image, whether expressed through visual-plastic language or figurative representation requires an interdisciplinary approach that promotes a holistic perspective framed within a specific *Zeitgeist*.

The founder of both disciplines, biblical iconography and iconographic exegesis, is the Swiss scholar Othmar Keel (b. 1937), who also established the renowned Fribourg School and the influential publication series *Orbis Biblicus et Orientalis*.

Keywords: *iconographic exegesis; Hebrew Bible; visual culture, metaphorical imagery; mental image; art;*

Motto:

„Iar acolo i S-a arătat îngerul Domnului (מַלְאֲכֵי יְהוָה) într-o pară de foc, ce ieșea dintr-un rug; și a văzut că rugul ardea, dar nu se mistuia. Atunci Moise și-a zis: mă duc să văd această arătare minunată și pentru ce rugul nu se mistuiește” (*Ieșire*, 3,2-3).

„Din nările Lui (יהוה) se ridica fum și un foc mistuitor ieșea din gura lui, cărbuni aprinși țâșneau din ea. A plecat cerurile și s-a coborât, un nor gros era sub picioarele lui. Călărea pe un heruvim și zbura, venea plutind pe aripile vântului. Întunericul și-l făcuse învelitoare, iar cortul lui, împrejurul lui, erau niște ape întunecoase și nori negri. Din strălucirea care se răsfrângea înaintea lui ieșeau nori care aruncau grindină și cărbuni de foc. Domnul a tunat în ceruri, Cel Preaînalt a făcut sa-i răsunе glasul cu grindină și cărbuni de foc. A aruncat săgeți și a risipit pe vrăjmași mei, a înmulțit loviturile trăsnetului și i-a pus pe fugă” (*Psalmi*, 18, 8-14).

„O mulțime de tauri sunt împrejurul meu, niște tauri din Basan mă înconjoară. Își deschid gura împotriva mea ca un leu care sfâșie și răcnește...Scăpa-mă din gura leului și scoate-mă din coarnele bivolul” (*Psalmi*, 22, 12-13; 21).

Limbaj plastic și limbaj figurativ

Cultura vizuală și comunicarea figurativ-textuală compun conținutul material, conceptual și estetic al reprezentărilor din arealul religios israelito-iudaic¹. De regulă, *cultura vizuală* este clasificată terminologic în denumirea „media vizuale” fizice sau „iconografie materială”², în timp ce ideile și conceptele, expresii ale gândirii, imaginației și imaginarului, transpuse prin intermediul literaturii mitologice, teologice și filosofice, se încadrează în termenul generic „iconografie textuală”³.

Așadar, operăm cu două grupe de exprimare a reprezentării, care își sunt deopotrivă complementare, într-o mai mare sau mai mică intensitate de semiotică vizuală, și conturează planuri de receptare diferite ale subiectului-obiectului de reprezentat, fizic și meta-fizic.

În registrul material, cel al artefactelor, se înregistrează statuete, figurine, sigilii, amulete, monede (arta minoră), altare și standuri cultuale, stele, tronuri, morminte (arta monumentală), stâlpi verticali (arta nonfigurativă), sculpturi pe plăci de aur, bronz, fildeș sau calcar, picturi, desene, graffiti pe pereți și vase ceramice (arta murală). Subiectele reprezentate, în majoritatea cazurilor, sunt ființe cu statut ontic eminent, adică zeități masculine și feminine antropomorfe ori teriomorfe, uneori solitare, alteori perechi ori grup. De asemenea, conținutul limbajului plastic este alcătuit și din substitute pentru personajul divin sau în directă conotație cu acesta, cu scopul de a contura și augmenta semnificația sa simbolică.

Ca atare, recuzita mizanscenei vizuale devine extrem de variată cu materie din realitatea imediată ori constructe fabricate de către efuziunea imaginară. De pildă, artefactele pot conține corpuri cerești (soare, lună, stele), elemente fizice și fenomene ale naturii (foc, apă, văzduh, pământ, fulger, lumină, întuneric, curcubeu, ceață), specii de faună sau floră (leu, taur, cal, capră, vultur, șoim, struț, palmier, stejar, chiparos) ființe supranaturale intermediare și mixate antropo-teriomorf (sfînx, grifon, heruvim, *Mischwesen*), articole de luptă (sabie, sulită, platoșă, scut, car de luptă), obiecte de dignitate regală (coroană, lauri, sceptru, tron, postament), instrumente muzicale (liră, tamburină, alămuri)⁴.

În registrul literar, fie cel oral, fie cel scris, procedeele stilistice, precum metafora, alegoria, comparația, analogia, epitetul, sunt utilizate ca *modus operandi* pentru a genera o „imagine mentală”⁵ susținută de un scenariu care definește un

¹ Uehlinger, 2023, 434-437; Stavrakopoulou, 2025, 195-206.

² LeMon, 2024, 143-164;

³ În acest sens, Izaak J. de Hulster formulează o definiție expresă: „o metaforă este o identificare *picturală*” (2009, 109; 115-117); Brown, 2002, 1-14; Cardoso, 2024, 19-40.

⁴ Collins, 2001; Tsumura, 2005; Römer, Gonzales, Marti, 2019; Berlejung (ed), 2022, 417-539; 669-676; 676-686; 898-905; 905-918; 938-947; 967-975; Tsumura, 2022; Hamori, 2023; Grafius, Morehead, 2025.

⁵ Keel, 1992, 7; Walker, 2022, 11-27; Cardoso, 2023, 192-193.

adevăr existențial derulat în detalii meta-fizice, adică supranaturale și paradoxale. De exemplu, cosmopoietica *ex nihilo*, antropogonia edenică, *Chaoskampf*, Leviatanul și, măreția lui Yahweh (כְּבוֹד יְהוָה / *kābôḏ, dôḥa Kúpioç*), Domnul oștirilor cerești (אֲדֹנָי צְבָאוֹת / *Adonai Sabaoth*) *et alia*⁶.

Exegeza iconografică: „citind imagini, vizualizând texte”

Iconografia israelită⁷ este parte integrantă a patrimoniului artistic al Orientului Apropiat Antic cu absorbții estetice diverse, egiptene, levantine, persane sau elenistice⁸. Ea a apărut și s-a dezvoltat sub auspiciile civilizației canaanite fiind deosebit de receptivă multiculturalității preexistente. Însăși ideologia monoteistă promovată, care îi conferă și consacră peste veacuri particularitate și identitate culturală Israelului Antic, rămâne tributară viziunilor teologice și politice ale marilor imperii din acele vremuri.

S-a constatat că pentru o analiză judicioasă a surselor existente, textuale și materiale, cercetarea biblică trebuie să abordeze o strategie interdisciplinară recuperatorie și convergentă utilizând *know-how*-ul din varii domenii de competență, în cazul de față, istoria artei, lingvistica, semiotica, istoria comparată și politologia, arheologia, cât și alte științe conexe, cum ar fi arhitectura, sociologia, antropologia, morfologia religiilor, biologia, fizica, geografia sau chimia. După cum ar spune Othmar Keel, o „exegeză holistică” asupra subiectului:

„Interpretarea imaginilor în paralel cu textele biblice, percepută ca fiind specifică, reprezintă doar un aspect – deși cel mai evident – al Școlii de la Fribourg.

Analiza atentă a tradiției manuscrise (fără a lua în considerare corecturile arbitrare), a textelor paralele, atât biblice, cât și extra-biblice, precum și a descoperirilor arheologice, de la locuințe până la complexe funerare, împreună cu „inventarul” lor, contribuie, la fel ca iconografia, la interpretarea unui text pornind de la contextualitatea sa. Este vorba despre un fel de exegeză holistică, însă termenul „holistic” nu se referă aici la un anumit text, la o carte sau chiar la întreaga Biblie, ci la o întreagă cultură într-o anumită perioadă istorică.”⁹

Studiile lui Othmar Keel și, ulterior, cercetările ample a ceea ce convențional se va numi „Școala de la Fribourg”¹⁰ vor circumscrie și clasifica sursele și vor

⁶ Korpel, 1990; Klingbeil, 1999; LeMon, 2010; Zevit, 2013; George, 2014; Keel; Schoer, 2015; Lewis, 2020, 344-379.

⁷ Keel, 1992, III, 358-374; Keel; Uehlinger, 1998, 9-13; Strawn, 2008, 306-314; Cornelius, 2016, 783-785; Berlejung, 2022, LXIII-LXXIII (cu o vastă bibliografie); Strawn, 2018, 172-184; Strawn, 2024a, 1-5; Strawn, 2024b, 114-131.

⁸ Keel, 1978; Keel; Uehlinger, 1998; Roberts, 2002; Staubli, 2017, 51-88; Arnold; Strawn, 2016; Berlejung, 2022, LXIV ș.u.

⁹ Keel, 1998, 219; de Hulster, 2009, 91-104, Cardoso, 2024, 19-20.

¹⁰ Othmar Keel este întemeietorul Școlii de la Fribourg în 1973, are, totodată, meritul de-a iniția faimoasa colecție „Orbis Biblicus et Orientalis” (OBO) și de a forma o echipă de cercetători de prim-rang, care se preocupă de studiile biblice din perspectiva iconografică în contextul cultural al Orientului Apropiat Antic. Printre numele celebre, se află Christoph Uehlinger, Silvia Schroer, Joel LeMon, Brent A. Strawn, Izak Cornelius, Izaak J. de Hulster, Ryan P. Bonfiglio, Thomas Römer, Angelika Berlejung, Christian Frevel, Thomas Staubli *et alii*. Despre istoricul,

stabili metode și instrumente de operare cu privire la „iconografia biblică” și „exegeza iconografică”, astfel încât ambele discipline au fost încadrate raționamentului hermeneutic propus de Erwin Panofsky, iconografie-iconologie¹¹, cu scopul de a decipta, fără vreun interes confesional, mesajele iconografice ale textelor Vechiului Testament. Într-o primă etapă, cercetarea s-a axat asupra simbolisticii iconografice provenită din *Psalmi*, apoi din alte circumstanțe narative, în raport cu reprezentările statuare, decorative, epigrafice și textuale produse în spațiul cultural și spiritual al Orientului Apropiat Antic.

O perspectivă amplă a ceea ce caută a fi „iconografia biblică” o oferă Angelika Berlejung:

În ceea ce privește definirea unei iconografii biblice propriu-zise, se afirmă că aceasta trebuie înțeleasă ca parte integrantă a studiului metodologic al religiei Israelului și Iudeii antice, în strânsă corelație cu cercetarea istorică și istorico-religioasă a Vechiului Testament (VT) și a Noului Testament (NT). Iconografia biblică, sau, mai precis, iconografia lumii biblice, are ca obiect de cercetare sistemul de semne vizuale al religiei israelito-iudaice antice, precum și evoluția sa istorică. Scopul acestei discipline nu este, în niciun caz, de a demonstra, ilustra sau împodobi textele Vechiului ori Noului Testament prin intermediul materialului iconografic.

În măsura în care iconografia biblică analizează imaginile ca element constitutiv al universului cultural și religios al Vechiului Testament (și, într-o anumită măsură, al Noului Testament), aceasta intră, totodată, într-un dialog interdisciplinar și constructiv cu studiile biblice și exegeza orientate spre text. Prin metodologia și rezultatele sale, iconografia biblică poate contribui în mod semnificativ la aprofundarea înțelegerii textelor biblice și trebuie considerată un instrument complementar, dar și corectiv, al abordării istorico-critice tradiționale, centrate predominant asupra textului.

Iconografia biblică presupune colectarea, documentarea, descrierea (suportului imaginii, temei imaginii, organizării imaginii și a motivelor individuale), analizarea, contextualizarea și valorificarea sintetică a materialului pictural existent din perspectiva stilului, a motivelor, a istoriei culturale, a evenimentelor și a istoriei religioase. Acest material poate fi încadrat cronologic, fie pe baza contextului arheologic al descoperirilor, fie prin intermediul inscripțiilor sau textelor însoțitoare, fie prin compararea cu piese databile similare (mai rar prin metoda datării cu carbon-14)¹².

Cât despre „exegeza iconografică”, aceasta este definită de către Izaak J. de Hulster ca:

„explicarea textelor biblice (ebraice) cu ajutorul unui material pictural cât mai apropiat cultural de textul studiat”¹³,

realizările, metodologiile și proiectele Școlii de la Fribourg, vezi și de Hulster, 2015, 285-295; Strawn, 2017, xxiii-xl; Cardoso, 2023, 178-217; de Hulster, 2024, 34-55; Eggler, 2024, 6-64; Steymans, 2024, 88-157.

¹¹ Grozea, 2025, 167-176.

¹² Berlejung, 2022, LXIII-LXIV.

¹³ de Hulster, 2009, 102.

iar în concepția lui Silas Klein Cardoso:

„reprezintă o perspectivă interpretativă care își propune să explice aspecte ale Bibliei prin comparația inter-artistică dintre codurile verbale, texte, și cele non-verbale, imagini”¹⁴.

Avem, aici, parte de două producții concrete și diferite, totodată, între ele, ca receptare cultural-istorică. Pe de-o parte, avem reprezentarea primară / originară elaborată de către autor în contextul istorico-biblic inițial, apoi, pe de altă parte, reprezentarea secundară modificată, care își asumă imaginea sursă, dar care re-interpretează mesajul imaginii într-un anumit context teologic și cultural de variație instituțională și confesional-creștină ortodoxă, catolică ori protestantă. Prima creație artistică este și rămâne una *conceptual-iluminativă* și face obiectul de cercetare pentru exegeza iconografică și iconografia biblică, în grila Școlii de la Fribourg, în schimb, cea de-a doua operă devine *ilustrativ-confesională* și intră sub incidența taxonomică a modelului panofskian.

A doua proiecție, tributară morfologic de istoria artei, a influențat primele cercetări despre imageria biblică în contextul ei istoric, astfel încât s-a evidențiat „analiza fragmentului” sau „tipologia fragmentării”¹⁵ unor imagini / scene, care a propulsat o viziune culturală subiectivă și unilaterală, de pildă, major *versus* minor, însă nu și perspective teologice și politice de ansamblu comparat, cum ar fi guvernarea divină, ordinea mundană, regalitatea, zeii, care însă, toate laolaltă, alcătuiesc istoricitatea obiectiv-culturală a unei *Weltanschauung* și a unui *Zeitgeist* concret.

Din acest motiv, potrivit lui Othmar Keel, o atare procedură, „fragmentarea artistică”, *künstlerische Fragmentierung* / *artistic fragmentation*, reprezintă una dintre principalele pericole metodologice în interpretarea iconografică și biblică, pentru că practică izolarea unor teme, motive, simboluri ori subiecte textuale individuale din contextul lor vizual și cultural extins, ignorând, așadar, integritatea compoziției și cadrul ei cultural¹⁶.

Drept urmare, Othmar Keel a sesizat mai multe riscuri în fragmentare prin studierea doar a unui detaliu dintr-o reprezentare antică: pierderea sensului contextual; înțelegerea eronată a unui simbol sau figuri, atunci când elementul în discuție este detașat de imaginea completă, de ambianța ritualică sau tradiția literară în care a funcționat inițial; comparația fragmentară poate crea o impresie artificială, contrafactuală și probabilitatea de distorsiune istorică; implementarea unui reduccionism simbolic; incoerență în receptarea intenționalității artefactului original. Având în vedere aceste iminente disfuncționalități, savantul polimat elvețian a pledat pentru interpretarea imaginilor și textelor într-o manieră holistică, vizând absorbția comprehensivă a întregii compoziții artistice, mediului cultural și interacțiunii dintre tradițiile vizuale și literare, mai degrabă decât extragerea detaliilor izolate.

¹⁴ Cardoso, 2024, 20, n.12.

¹⁵ Este vorba despre „dubla fragmentare”, text și imagine din contextele lor, aplicată de O. Keel, însuși într-o cercetare primară despre iconografia din *Psalmi* (Keel, 1978, 12), pe care a criticat-o și corijat-o în studiile ulterioare.

¹⁶ Keel, 1992b, III, 367-372; Keel, 1992a, XI-XIV; 267-273; Strawn, 2017; xxviii; Walker, 2022, 4.

În ceea ce privește cadrul general al iconografiei, Joel LeMon¹⁷ trasează trei direcții de receptare metodologică a topicului:

1. *abordarea iconografic-artistică*, care se concentrează pe sensul și semnificația artei antice din Orientul Apropiat;
2. *abordarea iconografic-istorică*, care folosește imagini în reconstrucția istoriei și/ sau religiei antice din acel spațiu geografic;
3. *abordarea iconografic-biblică*, care utilizează iconografia pentru a contribui la interpretarea textelor biblice.

Ultima normă analitică urmărește relaționarea imageriei textuale biblice cu ansamblul reprezentărilor, în special, materiale din arealul cultural și constituie exegeza iconografică.

De asemenea, Ryan Bonfiglio¹⁸ evidențiază trei trăsături constitutive, interdependente și complementare care decurg din relația imagine-text:

1. *congruența* constată nu doar similitudinea dintre imagine și text aflată în teme, motive sau subiectul analizat, ci caută și măsura în care sunt similare;
2. *corelația* explorează ce fel de interacțiune sau nivel de dependență (dacă apare) trebuie să existe între mediile vizuale și cele verbale pentru a explica faptul că anumite imagini din arealul cultural dat par să reprezinte în formă artistică teme sau motive care sunt evidente și în Biblia ebraică;
3. *contiguitatea* urmărește să historicizeze aceste interacțiuni prin linii de influență discernabile și /sau mecanisme plauzibile de contact și interacțiune.

Concluzii

Iconografia biblică face parte din ansamblul vizual al culturii Orientului Apropiat, în conținut, mesaj, receptor. Construcția ei a fost dependentă de interferențele și vicisitudinile socio-politice la momentul în care a fost constituită, dar și de corecturile redacționale ulterioare care i-au conferit pe parcurs tușele identitare. Compoziția iconografiei biblice este alcătuită din text și imagine, iar imaginea biblică nu are numai caracteristici materiale, ci și proiecții conceptual-mentale, preluate, cel mai adesea, din lumea reală. Cum realitatea fizică nu poate întotdeauna răspunde aspirațiilor ori depresiilor universului antropologic și abisalului psihologic, substitutul cel mai util la problematica mistagogică și teologică l-a reprezentat metafora textuală, care a putut genera nestingherită imaginarul spiritual și conotațiile lui supranaturale.

Metoda interpretativă pentru comprehensiunea iconografiei biblice se numește exegeza iconografică și a fost inițiată de către savantul și teologul elvețian Othmar

¹⁷ LeMon, 2009, 146-151; LeMon, 2010, 8-16; Strawn, 2017, xxxi.

¹⁸ Bonfiglio, 2015, 23-26; Bonfiglio, 2016, 69-89.

Keel, ulterior însoțită și dezvoltată de o pleiadă de cercetători din domeniul studiilor biblice.

Viziunea hermeneutică promovată urmărește nu doar pasaje ori părți delimitate, ci contextul holistic determinat de varii circumstanțe susținute interdisciplinar, potrivit unei metodologii precise, care utilizează trei reguli fundamentale de analiză, congruența, corelația și contiguitatea, pentru binomul text-imagine, indiferent de sursa propriu-zisă, adică cea materială ori cea textuală.

Diferența față de metoda lui Erwin Panofsky constă în modalitatea de raportare la conținut și este concretizată prin intermediul exegezei iconografice. În iconografia biblică, produsul rezultat din relația text-imagine reprezintă sursa conceptual-primară, „temeiul canonic”, și rămâne constant neschimbabilă, în timp ce creațiile artistice ulterioare, având ca subiect teme biblice, sunt considerate surse secundare reinterpretate a sursei originare printr-un anumit *status quo* confesional-doctrinar ori prin curente artistice. În rest, itemii de analiză iconografică și iconologică prevăzuți de grila hermeneutică panofskiană rămân deplin operaționali în exegeza (biblică) iconografică.

Bibliografie / Bibliography:

Arnold, T., Bill; Strawn, A., Brent, 2016, *The World around the Old Testament*, Baker Academic.

Berlejung, Angelika, (ed.), 2022, *IV. Iconography*, în *Encyclopedia of Material Culture in the Biblical World*, Mohr Siebeck. LXIII-LXXIII.

Bonfiglio, Ryan, 2016, *Reading Images, Seeing Texts: Towards a Visual Hermeneutics for Biblical Studies*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.

Brown, William, 2002, *Seeing the Psalms: A Theology of Metaphor*, London.

Cardoso, Silas, Klein, 2023, *The Genesis of Iconographic Exegesis*, în *Currents in Biblical Research*, vol. 21/2, p. 178-217.

Cardoso, Silas, Klein, 2024, *Beyond the Image-Text Divide. In Search of a Multidimensional Approach to Compare Visual Artifacts and Biblical Texts*, în *Challenging Dichotomies and Biases in the Study of the Ancient Southern Levant*, (Die Welt des Orients, Supplementary Issue, eds. Bruno Biermann, Silas Klein Cardoso, Fabio Porzia and Christoph Uehlinger), Vandenhoeck & Ruprecht, p. 19-40.

Collins, Billie, Jean, (ed.), 2001, *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, Brill.

Cornelius, Izak, 2016, *Hebrew Bible / Old Testament*, în Nagelsmit, E., & Carile, M. C, *Iconography, Iconology, I, General*, în *Encyclopedia of the Bible and its Reception (EBR Online)*, Walter de Gruyter, Vol. 12, col. 783-785.

Encyclopedia of Material Culture in the Biblical World, ed. Angelika Berlejung, 2022, Mohr Siebeck.

Eggler, Jürg, 2024, *An Overview of Othmar Keel's Use of Ancient Near Eastern Images*, în *Ancient Near Eastern Iconography and the Bible. Erwin Panofsky and Othmar Keel in Dialogue*, edited by Hans Ulrich Steymans, Bloomsbury Publishing.

George, Arthur; George, Helen, 2014, *The Mythology of Eden*, Hamilton Books.

Grafius, R., Brandon; Morehead, W., John, 2025, *The Oxford Handbook of Biblical Monsters*, Oxford University Press.

Grozea Lucian, 2025, *Iconografie și iconologie în cultura religioasă vizuală a Israelului Antic*, în *Saeculum*, Vol. 60, nr. 2, 167-176.

Hamori, Esther, 2023, *God's Monsters*, Broadleaf Books, Minneapolis.

de Hulster, J., Izaak, 2009, *Iconographic Exegesis and Third Isaiah*, Mohr Siebeck, Tübingen.

de Hulster, J., Izaak, Bonfiglio, Strawn, A., Brent, Ryan, (eds.), 2015, *Iconographic Exegesis of the Hebrew Bible / Old Testament. An Introduction to Its Method and Practice*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.

de Hulster, J., Izaak, 2024, *The Work of Othmar Keel*, în *Ancient Near Eastern Iconography and the Bible. Erwin Panofsky and Othmar Keel in Dialogue*, edited by Hans Ulrich Steymans, Bloomsbury Publishing.

Keel, Othmar, 1978, *The Symbolism of the Biblical World. Ancient Near Eastern Iconography and the Book of Psalms*, The Seabury Press, New-York.

Keel, Othmar, 1992a, *Das Recht der Bilder gesehen zu werden. Drei Fallstudien zur Methode der Interpretation altorientalischer Bilder*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen, Freiburg.

Keel, Othmar, 1992b, *Iconography and the Bible*, în *The Anchor Yale Bible Dictionary*, Vol. III, ed. by David N. Freedman, p. 358-374, New-York.

Keel, Othmar, 1998, *Die kultischen Massnahmen Antiochus' IV in Jerusalem: Religionsverfolgung und/oder Reformversuch? Eine Skizze*, în *The Interpretation of Bible. The International Symposium in Slovenia*, ed. by Jzže Krašovec, Sheffield Academic Press, p. 217-244.

Keel, Othmar, Schroer, Silvia, 2015, *Creation. Biblical Theologies in the Context of the Ancient Near East*, Eisenbrauns.

Keel, Othmar; Uehlinger, Christoph, 1998, *God, Goddesses, and Images of God in Ancient Israel*, Fortress Press, Minneapolis.

Klingbeil, Martin, 1999, *Yahweh Fighting from Heaven: God as Warrior and as God of Heaven in the Hebrew Psalter and Ancient Near Eastern Iconography*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Korpel, C. A., Marjo, 1990, *A Rift in the Clouds. Ugaritic and Hebrew Descriptions of the Divine*, Ugarit-Verlag.

LeMon, M., Joel, 2009, *Iconographic Approaches: The Iconic Structure of Psalm 17*, în *Method Matters. Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Peterson*, edited by Joel LeMon, Kent Harold Richards, Society of Biblical Literature, Atlanta.

LeMon, M., Joel, 2010, *Yahweh's Winged Form in the Psalms: Exploring Congruent Iconography and Texts*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.

Lewis, J. Theodore, 2020, *The Origin and Character of God. Ancient Israelite Religion through the Lens of Divinity*, Oxford University Press.

Roberts, J. J. M., 2002, *The Bible and the Ancient Near East*, Eisenbrauns.

Römer, Thomas; Gonzales, Hervé; Marti, Lionel, 2019, *Représenter dieux et hommes dans le Proche-Orient Ancien et dans la Bible*, Peeters, Leuven.

Stavrakopoulou, Francesca, 2025, *Visual Cultures of the Hebrew Bible*, în *Understanding the Hebrew Bible. Essays by Members of the Society for Old Testament Study*, ed. by John Barton, Oxford University Press.

Strawn A., Brent, 2008, *Imagery*, in *Dictionary of the Old Testament. Wisdom, Poetry & Writings. A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship*, eds. Tremper Longman III & Peter Enns, IVP Academic, p. 306-314.

Strawn A., Brent, 2017, *Introduction: Othmar Keel, Iconography and the Old Testament*, in Othmar Keel, *Jerusalem and the One God. A Religious History*, Fortress Minneapolis.

Strawn A., Brent, 2018, *Canaanite / Israelite Iconography*, in *Behind the Scenes of the Old Testament*, ed. by Jonathan S. Greer, John W. Hilber, John H. Walton, Baker Academic.

Strawn A., Brent, 2024a, Editorial Introduction: *Ancient Near Eastern Iconography and the Hebrew Bible*, in *Hebrew Bible and Ancient Israel (HeBAI)*, vol. 13/2024, p. 1-5.

Strawn A., Brent, 2024b, *Biblical Iconography*, in *The State of Old Testament Studies. A Survey of Recent Research*, ed. by H.H. Hardy II, M. Daniel Carroll R., Baker Academic, p. 114-131.

Staubli Thomas, 2017, *Cultural and Religious Impacts of Long-Term Cross-Cultural Migration Between Egypt and the Levant*, in *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* 12(1), p. 51-88.

Steymans, Hans, Ulrich, 2024, A Pictorial Narrative Interpreted according to Othmar Keel's Iconographical Method: Motifs, Constellation, „Sitz im Leben“, in *Ancient Near Eastern Iconography and the Bible. Erwin Panofsky and Othmar Keel in Dialogue*, edited by Hans Ulrich Steymans, Bloomsbury Publishing.

Tsumura, David, Toshio, 2005, *Creation and Destruction: A Reappraisal of the Chaotik Theory in the Old Testament*, Eisenbrauns.

Tsumura, David, Toshio, 2022, *Chaos and Chaotik in the Bible: Is „Chaos“ a Suitable Term to Describe Creation or Conflict in the Bible?* in *Conversations on Canaanite and Biblical Themes. Creation, Chaos and Monotheism*, ed. by Rebecca S. Watson, Adrian H. W. Curtis, De Gruyter, p. 253-281.

Uehlinger, Christoph, 2023, *Visual Culture and Religion in Ancient Israel and Judah*, in *The Ancient Israelite World*, ed. by Kyle H. Keimer, George A. Pierce, Routledge, p. 434-463.

Walker, Justin, 2022, *The Power of Images. The Poetics of Violence in Lamentations 2 and Ancient Near Eastern Art*, Peeters.

Zevit, Ziony, 2013, *What Really Happened in the Garden of Eden*, Yale University Press.